

GYŐRI ELEK EMLÉKÉT ŐRIZZE TOKAJ

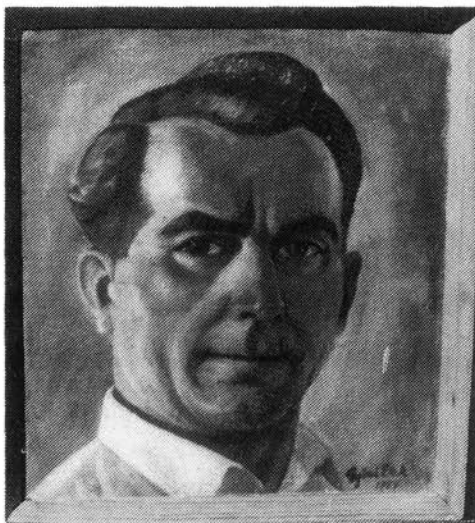
MAKOLDI SÁNDORNÉ

A kovácslegény egyszer meglátta Káplár Miklós hortobágyi képeit, és megfogta az a valóság, amit az időtlen, végtelen, egyetemes természet az embernek adhat. Szinte áramütés járta át – vallja –, s akkor elhatározta, hogy festő lesz. Az is lett Győri Elek (*1. kép*).

1934-ben Budapesten a Nemzeti Szalon kiállításán vett részt nagy sikerrel képeivel, 1938-ban Hollandiában. Halála után következett 1964 Linz, 1966 Pozsony, 1967 Székesfehérvár, Nyíregyháza, 1970 Miskolc, Budapest, 1972 Winterthur (Svájc), Budapest (Magyar naiv művészet a XX. században), 1975 Kunsthaus, Zürich (Svájc). Itthon a kecskeméti Naiv Művészek Múzeuma őrzi néhány képét, és

1. kép. Győri Elek fest Tiszaladányban az '50-es években

2. kép. Györi Elek: Önarckép 1954.
olaj, vászon 33×29 cm (Tokaj város tulajdona),
Györi Sándor ajándéka

Sárospatak (raktáron). Tulajdonképpen nem látható sehol, itthon nem ismerjük életművét.

Az itthon alatt Tiszaladányt értem, ahol született és tulajdonképpen meghalt, s ahol testvére nagy erőfeszítések árán saját házában állította ki képeit, hogy valahol az érdeklődők láthassák. De ő is meghalt, a házat eladták, a gyűjteményt bezárták. Természetesen az idősebbek emlékeznek még rá, a különc falusira, a tréfás-káromkodós, szókimondó parasztfestőre, aki hazajött kapálni Pestről – de képeit nem vették komolyan, sok elkallódott. „Tetszik tudni én tiszaladányi vagyok, az ott van Tokaj mellett... Csak ha a nevét hallom, melegen lesz... Ott voltam kisgyerek...” – meséli Bálint Jenőnek 1933-ban. Tokaj volt számára akkor a város, a nyüzsgő szellemi központ, a lehetőség. Nyilatkozataiban később is sokszor tokajinak vallja magát. „1922 tavaszán aztán arra határoztam magam, hogy elmegyek kovácsinasnak, és haladok őseim nyomdokán. Jenei Gábor, aki Tokajban dolgozott mint kovácslegény, mondta, hogy ott egy mester, egy jó kovácsműhely, s oda kellene egy inas. Egy hétfő reggel be is mentem Tokajba. Jelentkeztem a kovácsmesternél, Henrik Károlynál.” (Önéletrajz.) Itt nem sokat maradt, de mindig visszatért Tokajba, később már a képeivel is. „A keretezőnél más képekkel együtt ki voltak téve a képei a kirkatba, meg lehetett venni őket” – meséli egy idős tokaji. „Olyan képeket szerettek festeni, amelyek zajosak. Amiken sok a nép. Már az első képek is ilyenek voltak. A tokaji hegyet festettem meg rajta” – nyilatkozza Bálint Jenőnek (Reggel, 1933. december 18.) Ez a hegy meghatározó volt életében, Ladányból is jól odalátni, de szüretelni is gyakran jártak át. A tokaji életnek is központja volt, Györi Elek képeinek is sokszor témája. Ha a ladányi síkságot érzékeltetni akarta, azért festette rá, ha Tokajt festette, azért nem maradhatott le a képekről, a panorámáról, a szüretekről, vásárokról. Megihlette a bánya is, a robusztus sziklák, a hegy gyomra. Az élet azonban ezeken is pezsgett, hiszen végül is azt akarta ábrázolni, ahogyan az emberek élnek, éltek, amíg el nem tűnik véglegesen sok szép hagyomány.

A háborúk meg is változtatták az életet. „A felszabadulás után valami kisebb-

féle művésztelepet szervezett Tiszaladányban, ahol sok neves festő, főleg évfolyamtársai fordultak meg. Későbbi években nehezen élt, megpróbálkozott gyári munkásjelenetek ábrázolásával, de ezek nem tartoztak a legsikerültebb alkotásai közé. Tiszaladányban, Tiszalőkön és Sárospatakon töltötte az év nagy részét, nyáron éveken keresztül a tokaji művésztelepen dolgozott.” (Balassa Iván, 1970) 1957. december 23-án Tiszalőkön halt meg, a ladányiak húzták haza szánkón, s temették el.

Több mint harminc éve nem él köztünk, az anekdoták is lassan elhalnak körülötte, képei múzeumok vagy magángyűjtemények falai közé záródtak. A raktárból ugyan mind több kiállításra vették elő, viszik szerte a világra képeit, de itthon, Magyarországon emléke fakul. Megítélése sem egyértelmű. Konok, céltudatos, nyílt arca kihívóan néz ránk önarcképéről, amit Győri Sándor 1994-ben ajándékozott Tokajnak (2. kép). „Hát ezért küszködtem, éltem le az életemet a festészetért, értetek?” – mondhatná, ha élne. Szeretnénk mi is megtenni a magunkét ezért az ismeretlen „magyar Brueghel”-ért, ahogy nevezte „felfedezésekor” a kritika. A képek maradványát örökölt unokaöccs ezért felkereste Tokajt, Pap Miklóst, és felajánlotta segítségét Tokajnak. 1989-ben alapító nyilatkozatot tett, hogy a birtokában lévő hagyatékot hajlandó átadni a városnak, ha itt nyilvánosságot kap. Egy házat, egy múzeumi részt, amelyben mindenkor meg tudnánk mutatni méltón az embereknek, hogy ki is volt Győri Elek!

Besorolása nehéz, mint minden önálló egyéniségnek. Őstehetség volt, vele született alkotói hajlammal. Mikor felismerte magában ezt az érzést a festészet iránt, az áramütésként érte. Nem véletlen az sem, hogy Káplár Miklós képei előtt, hiszen

3. kép. Győri Elek: Szemlél a botosispán. 1937., olaj, vászon, 53×73 cm
(a Tokaji Múzeum tulajdona)

4. kép. Győri Elek: *Gulyadelelő* 1950., olaj, vászon, 50×67 cm
(Tokaj város tulajdona, Győri Sándor ajándéka)

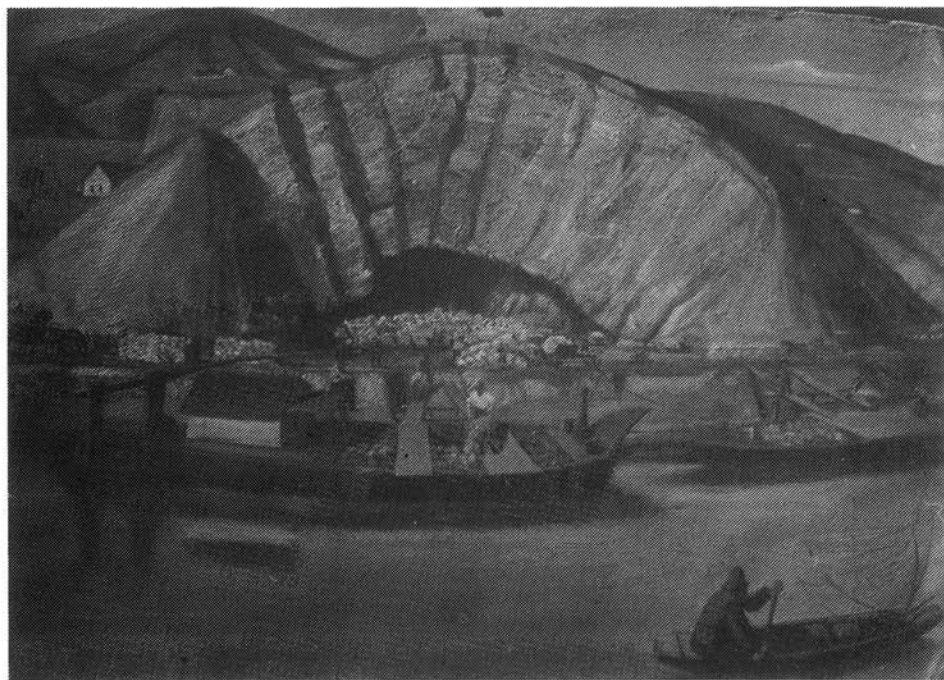
ő is a festésre született, ösztönös zseni volt. A naivak közé félrevezető besorolni őket, hiszen mindkettő a főiskolát is elvégezték, s Káplár Rippl Rónai és Medgyessy köreiben élt, mégis a saját útját járta. Talán a szakmát kellett tanulniuk, de az akkor legeurópaibb magyar festő, Rippl avantgard törekvéseiből mégsem vett át semmit Káplár, legfeljebb barátságot, bátorítást, önbizalmat kapott, de nagyon is tudatosan járt azon az úton, ami a nemzeti festészetünk, művészetünk sajátja. Rokon módon Medgyessyvel, Mokry-Mészáros Dezsővel, Csontváryval és Móriczékkal, és Győri Elekkel is. Nem véletlen, hogy Tiszaladányba, Tokajba a népi írók is eljártak, és itt írótábor alakult, Győri Elek a festők mellett az egész magyar értelmiséget maga mellett tudta, akik nemzeti értékeinket keresték. „1944-ben, húsvétkor beteg voltam. Egyszer csak bejött a szobámba Móricz Zsigmond, Darvas József, Veres Péter, Féja Géza és Győri Elek, és egy nagy literes üveg szagosvízzel meglocsoltak. Nagyon örültem neki!” – emlékszik vissza gyermekkorára egy ladányi asszony (Szóláth Piroska), akinek az apja amolyan gyógyító ember volt, és szilaj szűrke magyar teheneit Győri Elek is megfestette. „Édesapámat Elek bácsi nagyon szerette és tisztelte, látott benne valamit.” A büszke, okos magyar parasztot. A tudós embert, aki ismerve a természetet, még különleges elhivatottságot is érez, de nem büszkélkedik vele, hogy másokon mindig csak segít.

Győri Elek is ismerte ezt a világot, parasztfestő volt. Saját adottsága révén ezt akarta festeni is, megörökíteni, átmenteni – ha elveszne. Természetűen festett, hogy mindenki felismerhető legyen, mint egy dokumentumon, de nem az egyszeri szituációt, hanem a jellemző esetet, karaktert, fogalmi módon átvírva a látványt is. Ez kü-

lönösen városképein szembetűnő, mert ott sem a látványt akarta dokumentálni, megörökíteni, hanem annak karakterét, jellegét, tartalmát. Átirásai nem naivitásból erednek, hanem tudatosságból. Tudatosan vállalta a paraszti világot, amit ismert, a tájat, ahol élt, s másoknak mondanivalója volt ezzel. Tudta, mi a szántás, így megfestette minden fázisát együtt, a szépségét és a félelmeit, a botospánt is (3. kép). Úgy festette meg a ladányi legelőt a tokaji hegygel, hogy azon minden ott legyen, amit ő is átélt, mint annyian mások (4. kép). Megfestette a kőfejtőt, a rakodást az uszályokba, ahogy az lenni szokott, de a hegy átkomponálva majd rászakad az emberekre, akik hangyák alatta. Egy nagy seb a sziklafal, melyet ezek a hangyák kezdtek ki. Ugyanakkor az ember is szenved a nehéz munkától, birkózik a kötömeeggel. A magányos halász ladikján csendesen kihúz e képből (5. kép). A napi élményeit filozófikus szintre emelte, amit ismert, arról beszélt, mint Káplár. Megvalósította tehát, amit maga elé tűzött célnak, annak idején.

A magyar festészetben a kezdetektől van egy olyan vonulat, amelyik a nemzeti karakter fellelésén fáradozik. Markó Károly a nagy történelmi helyszíneinket kereste meg ilyen céllal, Székely Bertalanék a történelmi eseményeket, a magyarok nagyjait festették meg. Az európai festészet akadémista módján természetesen inkább külsőségeiben, epikusan. Már Munkácsy idejében elavulttá vált historizmusuk, de nem kevésbé a romantikus, népies nemzetkeresés Munkácsynál is.

Az európai avantgard törekvések közül a szecesszió teljesedett ki nálunk, az építészetben, de a Gödöllői Iskola nemzeti karakterében is, még szintén elég forma-

5. kép. Győri Elek: Tokaji kőbánya é. n., olaj, karton, 70×102 cm
(Tokaj város tulajdona, Győri Sándor ajándéka)

lista módon. A nagy szecessziós mester, Rippl-Rónai József pedig nem a képein keresztül mutatta magyarságát, hanem azzal, hogy hazatért – és olyan festőt fogadott szárnyai alá, mint Káplár Miklós, aki már más módon törekedett a magyar festészetre. Közben ugyanis Csontváry vonalán felszínre került egy küldetéstudattal vállalt nemzeti vonulat, mely gondolkodásmódjában és eszközeiben is saját maga tudott lenni, úgy európai, hogy közben teljesen magyar. Őseink sámánisztikus erejével a festészet nyelvén közölte üzenetét, amelyből, ha Csontvárynál mást nem látunk, csak annyit, hogy áldozatok árán is végigjárta, felkereste azokat a helyszíneket, amiket a nemzetünk szellemének kialakulására meghatározónak tartott, már megadja az alapot töprengéseinkhez. Káplár (és Boromisszáék, Medgyessyvel együtt) az Alföldön találták meg a jelenben is a múltat, a folyamatosságot, amit a néprajzosok is kerestek az ősfoglalkozásokban, a magyar lélek jellemzőiben. A miskolci Mokry-Mészáros Dezső magányában keleten kereste e jellemzőket, s barátokra talált az előbbi festők, szobrászok, őstörténészek közegeiben. E fordulat megszületett az egész társadalomban, a világháborúk árnyékában kerestük magunkat, most már nem külsőségeiben, hanem – a valódi, komoly törekvésekben – tartalmaiban. A festők körében megalakult a Magyar Képirók Társasága, kiknek elnevezésük szerint az lett volna a céljuk, hogy képirással, azaz vizuális információval fejezzék ki egyetemes mondandóikat, mint a népművészet. A századfordulón felszínre került népművészetünkről ugyanis kiderült, hogy századok óta rejtve hordozza a magyar nemzeti kultúra olyan formáit és tartalmait, ami üzenet korunknak is. (Bár ilyenentén értelmezését a mai napig megtagadja, de el nem fojthatja a német iskolázottságú néprajztudomány.)

Győri Elek e népből származott, velük közvetlenül együtt élt. A gyökereit ismerve, e népet mutatta be képein az első perctől az utolsóig azonos szemlélettel, kiforrottan. A főiskola nem változtatott szemléletén. Szőnyi írja, aki az őstehetségekről szólva, Győri Eleket sem hagyta ki: „Többeket személyesen is ismertem, s főként sok munkájukat láttam... Tehetségük felörlődött abban a meddő küzdelemben, hogy hazulról hozott sajátos látásukat összeegyeztessék az önkéntelenül magasabb rendűnek és ezért részükre is követendőnek érzett, városban megismert művészi kultúrával.” Az európaiság hamis elvárásával! „Szőnyi éleslátását talán legjobban a Káplár hatására mozduló, tehetséges Győri Elek festőművész életének azok az éveit igazolják, mikor önerejéből elért, megérdemelt sikerei után a '30-as évek végén beiratkozott a képzőművészeti főiskolára. Egy évfolyamba kerültünk. Kevés barátjának is fájt, ahogy kereste önmagát...” – teszi hozzá Masits László (Káplár Miklós művészi indulása, Debrecen, 1977). Ugyan Szőnyiék honnan is tudhatták volna, hogy nem csak önmagát keresi, hanem nemzeti kultúránkat, amit éppen a városi, öncélú festészet fosztott meg a népművészettől. Attól a kifejezési formától, mely a látvány szintjén dokumentum, mégis summázat, mint a Győri Elek képei is. Csak az eszközöket nehéz újra egyesíteni!

Korunk művészeti elképzelésének rákfenéje, hogy megtagadja a képzőművésztől a tartalmakat, a céltudatos mondanivalót, azt is, amit képi eszközökkel érhet el. Szégyelli az érzelmi töltést, titkolja az elkötelezettséget, és a nemzeti jelleget. Győri Elek is e szellem miatt maradt a végén egyedül, s húzódott vissza falujába a Taktaköz és Hegyalja találkozásának vonalára. Nem véletlen, hogy itt a sárospataki népi kollégisták, falukutatók között talált mégis barátokra. Habár benn volt ő a felszabadulás utáni festészet vérkeringésében, a tokaji művésztelepre járók között, mikor megalakult a Tokaji Művészek Szabad Szakszervezete a Szabad Művelődés keretében, s a Tokaji Dolgozók Képzőművészeti Szabadiskolája is! De Győri Elek be-

felé fordulva, konokul azt a parasztot akarta továbbra is megörökíteni, aki ez időben eltűnőben volt. Ez volt az ő szabadsága!

Ha láthatta volna előre, hogy nem tudják mégsem sematizálni a szellemet és újra feléled az átmentett, lappangó nemzeti gondolat, elégtételt kapott volna. Tokaj szeretné, ha művei itt ismét nyilvánosság elé kerülnének, s ha azok, akiért dolgozott eljöhethének újra hozzá. Ha itt múzeuma lenne, akkor nem kellene Hollandiába, Svájcba sem vinni a képeit, hanem ők jönnének, megnézni egy magyar festőt, ott ahol élt.